Lőcse, a gyermekkor háromnyelvű városa

Dr. Jermy Tibor akadémikus szepességi szülőföldjéről

Lőcsén évszázadokon át, egészen 1918-ig három kultúra: a magyar, a német és a szlovák élt együtt, s fonódott össze. A szepességi szász – úgynevezett cipszer – gyökerekkel rendelkező város a Felvidék egyik gyöngyszeme. Itt látta meg a napvilágot 1917-ben, még a kettős monarchia idején, egy kisfiú, akit a hazai és külföldi tudományos világ ma dr. Jermy Tibor akadémikusként ismer. A Növényvédelmi Kutató Intézet nyugalmazott igazgatója immár a 92. születésnapja felé közeleg. Jó egészségben van és szellemileg is irigylésre méltó frissességgel idézte fel emlékeit szülővárosáról.

Lőcse, az egykori Szepes vármegye székhelye, a nemzetiségek zavartalanul békés egymás mellett élésének jellegzetes példája volt. A Pallas Nagy Lexikona 1895-ben megjelent 11. kötetének tanúsága szerint a várost a tót többség mellett, németek és magyarok lakták. Következésképpen ők megtanultak szlovákul, míg azok pedig – különösen az értelmiségiek – magyarul is tudtak. Ez volt a hivatalos nyelv, bár ügyintézés során, a hatóságoknál a másik kettővel is el lehetett boldogulni. A századok folyamán a város kiemelkedően fontos közigazgatási, gazdasági és főleg kulturális központtá fejlődött. Iskolavárosnak is tekintették, mert falai között az alsó- és középfokú oktatás számos fontos intézménye, például, gimnázium, felsőbb reál- és felsőbb leányiskola is működött. Az élénk szellemi életet több kulturális egyesület és társulat, valamint a színház biztosította.

Dr. Jermy Tibor 1917. január 31-én született Lőcsén. Tudományos munkáját több mint 250 magyar és idegen nyelvű dolgozat fémjelzi

A **szerző** felvétele

Az első világháború előtti Lőcséről nincsenek, nem lehetnek közvetlen élményeim. Az akkori állapotokat, emberi kapcsolatokat csak szüleim és idősebb testvéreim későbbi elbeszéléséből ismerem, hiszen mindössze három évvel születtem Trianon előtt, s 1920-ban átköltöztünk a csonka országba. A három nemzetiség viszonyát jól jellemzi az, ahogyan kisgyerekként beszélni kezdtem. Első értelmes szavaim – úgy mesélték a szüleim – szlovákul hangzottak el. Édesanyám betegsége miatt ugyanis egy kis tót gyereklányt alkalmaztak mellém. Egész nap ő foglalkozott velem. Később persze hamar megtanultam németül és magyarul. Felmenőim – ahogyan azt a XVII. századig visszamenően sikerült felderíteni – németek voltak, így a szüleim egymás közt és velünk, gyerekekkel is főleg e nyelven beszéltek. Minthogy azonban édesapám akkor már az Állami Építészeti Hivatalt vezette, ahol a hivatalos nyelv, természetesen a magyar volt és nővéreim a magyar nyelvű felsőbb leányiskolába jártak, a magyart is naponta használatuk a családban. A cselédlánnyal viszont tótul váltottunk szót, így hamarosan három nyelvet ismertem. Pontosabban: három nyelvet kevertem, ami egyébként a szepesieket, a „cipszereket" általánosan jellemezte.

A nemzetiségek közötti összhang egyik humoros példájaként említem meg a lőcsei nyomdában készült egyik kottát, amelynek címlapján ez állt: „Hull a sárga / von / Zimkó Lőrinctől". A tótnak született Zimkó Lőrinc zenész – talán zenetanár volt – magyar nótát komponált. A kotta címoldalára nyomtatott „von" a német nyelvű érdeklődőknek szólt. A nóta teljes címe egyébként „Hull a sárga falevél" lett volna, de a nyomdász vagy túl hosszúnak találta vagy volt humora.

A csehek bevonulása idején édesanyámmal és fiatalabb nővéremmel néhány hónapig Szepessümegen, anyai nagyapámnál húzódtunk meg, aki erdőmérnök volt. Ő nem gondolt szülőföldje elhagyására. A kúriába, ahol élt, egy cseh tiszti házaspárt szállásoltak el. Intelligens, kedves emberek voltak, hamar megbarátkoztam velük. Egy alkalommal az asszony megkérdezte tőlem németül, hogy édesapám – akit az illetékes minisztérium már korábban áthelyezett

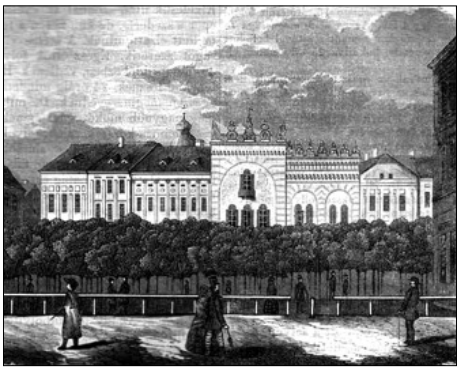

Lőcse / Leutschau / Levoča. A háromnyelvű város sétatere egy 1858-ból származó felvételen

A Pallas Nagy Lexikona szerint Lőcse lakossága 1891-ben 6318 fő volt. Közülük 1056 magyarnak, 1939 németnek, 3175 pedig a tótnak – szlováknak – vallotta magát. Megállapítható, hogy a XIX. század végén abszolút szlovák többség érvényesült a kisvárosban, ami azt jelenti, hogy az összes többi nemzetiség együttvéve sem érte el a szlovákság arányát. Két évtizeddel később figyelemre méltó változás történt. A Révai Nagy Lexikona 1915-ben megjelent 13. kötetében a Lőcse címszó alatt ez olvasható: „Lőcse lakóinak száma 1910-ben 7528, ezek közt 743 katona. A lakosság közt van 2410 magyar, 1377 német s 3094 tót". Húsz év alatt tehát a magyarság lélekszáma több mint duplájára emelkedett, miközben a szlovákság elveszítette abszolút, de megtartotta relatív többségét. Továbbra is a legnépesebb nemzetiségnek számított a városban. Az 1920-as trianoni békediktátum után a Csehszlovákiához csatolt Lőcse – hivatalos nevén immár Levoča – magyarsága jelentősen megfogyatkozott, majd szinte maradéktalanul eltűnt. A szlovák nyelvű, internetes Wikipedia adatai szerint a napjainkra mintegy 14 ezres városban 0,1 százalékos a magyarság aránya – azaz mindössze tizennégyen maradtak az egykori kétezer négyszázból...

Magyarországra – miért költözött el? Erre azt feleltem: „Weil diese büdös csehek sind hereingekommen! Szerencsére az asszony nem értette meg a „cipszer" szövegemet, ezért a mellettem álló nővéremet kérte, fordítsa a szavaimat németre. A nővérem akkor már tizenhat éves volt, s szerencsére a békességnek megfelelő magyarázattal szolgált.

Habár ereinkben egy csepp magyar vér sem csörgedezett, a szüleim semmiképpen sem akarták gyermekeiket csehszlovákoknak nevelni, ezért egy percig sem habozva elhatározták, hogy elhagyjuk az ősi szülőföldet. Így döntöttek annak ellenére, hogy a kitűnő mérnökként köztiszteletben álló édesapámat az illetékes helyi szlovák – csehszlovák – politikusok igyekeztek rábeszélni a maradásra. Az átköltözés nagy anyagi veszteséggel járt, mert el kellett adni az édesapám által tervezett családi villánkat, de az ára végül – a magyarországi infláció miatt – egy skatulya gyufára volt elegendő.

Átköltözésünk nem szakította meg véglegesen kapcsolatomat a szülőfölddel, mert a 20-as években gyakran nyaralhattam nagyapámnál Szepessümegen. A 30-as években a nyári vakációkat pedig a bátyámnál töltöttem, aki 1930-ban egy kis birtokot örökölt Lőcse határában. Így, ha felületesen is, de némileg megismerhettem a csehszlovák uralom alatti Lőcse életét és ezen keresztül az új államalakulatot is. Visszagondolva az ott tapasztaltakra be kell vallanom, sok tekintetben imponáló volt a csehszlovák polgári demokrácia. Mindenki szabadon használhatta anyanyelvét. Lőcsén senkit sem zavart, ha az utcán nem szlovákul vagy csehül – cseh helyőrség állomásozott a városban –, hanem németül vagy magyarul beszélt valaki. A betegbiztosítás általános volt; a cselédei után a bátyám is biztosítást fizetett. Magyarországon akkor ez még nem létezett. A csehszlovák állam minden szinten kiemelten támogatta az oktatást. A prágai egyetemeken külföldi diákok is tanultak, de ami még fontosabb, a korosabb falusi tanítók havi fizetése meghaladta a magyarországi gimnáziumi igazgatókét. A csehszlovák demokrácia toleranciájára jellemző, hogy bátyám, magyar állampolgársága és tartalékos tüzérfőhadnagyi katonai rangja ellenére – ami miatt többször kellett magyarországi hadgyakorlatokon részt vennie –, zavartalanul gazdálkodhatott az idegen államban. Bizonyára figyelték, de ezt sohasem éreztették vele.

A második világháború után egyetlen egyszer, 1964-ben jártam Lőcsén, amikor a feleségemmel felvidéki körutat tettünk. Szülővárosom viszontlátása máig hatóan nyomasztó élmény volt. A főtér tökéletesen helyreállított műemlék épületegyüttesében gyönyörködhettek a turisták. A Szt. Jakab templom Lőcsei Pál mester alkotta világhírű gótikus oltára is a régi pompájában hangolt áhítatra. A főtéren álló híres pellengér kőalapzatának peremén német, angol, lengyel és szlovák nyelvű fémtáblácskák magyarázták a középkori büntetőeszköz történetét. A sorból egy táblácskát erőszakkal távolítottak el, feltehetőleg a magyar nyelvűt.

A feleségemmel azon sem csodálkoztunk, hogy a vendéglőben a pincér csak szlovákul értett és látván, hogy magyarok vagyunk – az akkor nagy garral hirdetett internacionalista barátság ellenére – udvariatlanul szolgált ki bennünket. Az idegenforgalom érdekében rendben tartott főtérrel szöges ellentétben, a külső utcákban sok elhagyott, omladozó házat láttunk. A háború után ugyanis mintegy 85 ezer szepesi németet telepítettek át Németországba. Lőcse német nemzetiségű hivatalnokai, orvosai, tanárai, kereskedői, iparosai, és egyszerűbb lakói is közöttük voltak. Természetesen megnéztük azt a takaros villát is, ahol megláttam a napvilágot. A gondozatlan épület kertjében rongyos gyerkőcök hancúroztak…

Soha többé nem vágytam újra látni a mára már teljesen elfelejtett, hétévszázados, nagyon fejlett, soknemzetiségű kultúra szívet szomorító romjait.

Szeri Árpád